

Iransk religiøs ekstremisme og krigen mot USA og Israel

av Torkel Brekke, professor i religion og samfunn

Mange religioner inneholder tradisjoner om en endetid hvor en frelserskikkelse skal komme til jorda for å innføre rettferdig styre. Slike tanker finnes i kristendommen, jødedommen og i både sunni- og sjia-islam. Det iranske regimet fører politikk ut fra et verdensbilde hvor religiøse fantasier om endetiden er sentrale. Disse fantasiene er nedfelt i den iranske grunnloven og i statens institusjoner. Det apokalyptiske verdensbildet ble institusjonalisert under Khomeini i den iranske revolusjonen i 1979, og er blitt tydeligere under Ali Khamenei (1939-2026) og under hans sønn, som overtok som øverste leder i mars 2026 etter at faren ble drept i starten av krigen mot USA og Israel.

Dette er ikke et notat om helheten i det iranske regimet. Det er f.eks. åpenbart at de rent økonomiske interessene til den iranske revolusjonsgarden (IRGC) spiller en helt avgjørende rolle i både innenriks- og utenrikspolitikken til Iran. Dette er heller ikke et notat om hvorvidt krigen mot Iran er riktig eller gal. Dette notatet vil fokusere på det religiøse elementet i verdensbildet til det iranske regimet fordi dette som regel misforstås eller bagatelliseres i norsk utenrikspolitikk og i vestlige tilnærminger til Iran.

Sjia-islamisk messianisme og politikk

Den islamske republikken Iran er bygget på en sjia-islamisk politisk teologi, hvor en frelsesfigur – *mahdi* – står i sentrum.¹ I Irans versjon av sjia-islam var det en linje av ufeilbarlige ledere for sjia-muslimene, kalt *imamer*, som regjerte fram til den tolvte *imamen* gikk i skjul (eller okkultasjon) på 900-tallet e.Kr. Denne tolvte imamen skal komme tilbake som *mahdi*, og hans tilbakekomst er integrert direkte i statens konstitusjonelle og institusjonelle struktur. Det er omtrent som om man i Norge baserte regjering, stortinget og domstoler på en forventning om at Jesus snart kommer tilbake. Denne politiske teologien er på ingen måte representativ for verdensbildet til den iranske befolkningen generelt. Der har mange et sekulært verdensbilde og ønsker å skille religion og stat.

I klassisk sjia-islam av den typen man primært finner i Iran, hadde de rettslærde en svært begrenset politisk rolle. Deres rolle i samfunnet besto i juridisk og sosial veiledning. Ruhollah Khomeini (1902-1989) endret denne modellen radikalt ved å argumentere for at Guds lov ikke kan realiseres uten at de rettslærde selv overtar styringen av staten. Det var grunnlaget for den iranske revolusjonen. Khomeinis teori om juristens «formynderskap» (*velayat-e faqih*) tildelte en islamsk jurist en politisk og teologisk rolle som mahdiens stedfortreder.² Stedfortrederen har total politisk myndighet i påvente av mahdien.

Konstitusjonelt er dette forankret i at den øverste lederen gis omfattende suveren myndighet over de væpnede styrker, over den mektige revolusjonsgarden (IRGC), over justissektoren, og over statlige medier. Lederen har rett til å erklære krig og fred, avsette presidenten og utnevne de sentrale juridiske og religiøse vokterne av systemet. I juridisk og teologisk forstand er mahdien statens egentlige overhode. Den øverste lederen regjerer som en regent for en fraværende messias. Khomeinis politiske ideologi er moderne og ikke representativ for tradisjonell sjia-islamisk tenkning og praksis. Han bygget på religiøse diskusjoner fra 1800-tallet om at juristen kan ha et visst «formynderskap» i mahdiens fravær, men generaliserte dette til allmenn politisk autoritet og å gjøre det til grunnlag for en moderne islamsk statsteori.

Samtidig var Khomeini og hans følgere påvirket av revolusjonær islamisme fra sunni-islam, særlig den ideologien som ble formulert av Sayyid Qutb. Qutbs begrep om et vantro samfunn (*jahiliyya*) som må endres, kravet om en revolusjonær fortropp av ideologer, og ideen om *sharia* som total samfunnsordning har klare paralleller i Khomeinis og senere Khameneis retorikk. Ali Khamenei oversatte selv flere av Qutbs tekster til persisk.³ Qutbs tanker om fortropp og revolusjonær handling var delvis inspirert av Lenin og bolsjevikenes revolusjon i Russland.

Sterkere religiøs ekstremisme

Ali Khamenei tok Iran i retning av en mer absolutt tolkning av dette moderne, ekstremistiske verdensbildet. Han så lederen (altså seg selv) ikke bare som politisk overdommer, men som religiøs veileder for hele nasjonen i påvente av mahdien. Endringen mot en tydeligere religiøs ekstremisme i det iranske regimet kom under Mahmoud Ahmadinejad, som var Irans president 2005-2013.

Ahmadinejad knyttet messianismen til planer om en militær konfrontasjon med Israel. Han så Irans militære kapasiteter, også atomvåpenprogrammet, som instrumenter for å forberede verden for imamens tilbakekomst. Ahmadinejad koblet sine religiøse visjoner til en antisemittisk diskurs der ønsket om å utslette Israel er sentralt.⁴

Ahmadinejad markerte et tydelig brudd en mer dialogorientert utenrikspolitikk som ble forsøkt under Muhammad Khatami, som var president 1997-2005, særlig i spørsmålet om Irans atomprogram og forholdet til Israel og jøder.

Ahmadinejad avviste alle forsøk på reform som en trussel mot revolusjonens renhet, og gjorde konfrontasjon til et permanent prinsipp. Det ga utenrikspolitikken en mer ideologisk og kriseorientert karakter. Ytre fiender ble brukt for å legitimere en autoritær kurs hjemme.⁵ I spørsmålet om uran og atomvåpen avviste Ahmadinejad kompromisser. Atomteknologi ble fremstilt som et symbol på Irans gudgitte rett. Presidenten kunne fortelle i en tale i en moske, at iranske skoleelever var så utrolige begavede at de skulle ha oppdaget kjerneenergi hjemme i stua.⁶ Når det gjaldt Israel, forsterket Ahmadinejad en radikal linje. Han uttrykte ambisjoner om å ødelegge Israel og beskrev holocaust som en «myte» konstruert for å legitimere den jødiske staten.

Ali Khamenei kom ikke selv med offentlige uttalelser som støttet koblingen mellom apokalyptisk sjia-islam og utenrikspolitikk, men Khamenei var den reelle makten bak Ahmadinejad. Khamenei mente også at offensiv hellig krig kan erklæres av den øverste sjia-islamske juristen, altså Irans øverste leder. Det er god grunn til å anta at hans ideologi om hellig krig innebærer få begrensninger i metoder og våpentyper, som atomvåpen.⁷ Og selv om mange fra den religiøse og politiske eliten i Iran var kritiske til Ahmadinejads folkelige messianisme, har fantasiene om endetid vokst som folkelig religion i deler av det iranske samfunnet.⁸

Konflikten med Israel og USA kan dermed forstås som mer enn en maktpolitisk rivalisering. Krig representerer drivkrefter for, og symptomer på, endetiden, der Irans ledelse ser seg selv som historisk instrument for å fremskynde mahdiens komme.

Sønnen Mojtaba Khamenei har lenge vært en nøkkelfigur i konsolideringen av dette verdensbildet og politiske systemet. Han har hatt stor makt fordi han har vært bindeledd mellom den øverste lederens, altså farens, kontor og ledelsen til revolusjonsgarden (IRGC). IRGC styrer mye av Irans politikk og økonomi. De bestemmer utenriks-politikk og driver mafiavirksomhet mange steder verden. Som 17-åring tjenestegjorde Mojtaba Khamenei ved fronten under krigen mot Irak, som ga ham viktige kontakter og legitimitet.

Mojtaba Khamenei er også en viktig person teologisk. Han er fra den viktige byen Mashhad i regionen Khorasan. I deler av sjia-islamsk frelseslære finnes tanker om en mytisk skikkelse fra Khorasan, som skal marsjere til Jerusalem under svarte flagg som forberedelse til mahdiens komme.⁹ Disse ideene er populære i visse militante miljøer i regimet og i IRGC-propaganda, der de knyttes til retorikk om å «frigjøre Jerusalem». I denne rammen fremstilles Mojtaba Khamenei selv som en

nøkkelfigur i det apokalyptiske, religiøse dramaet. De religiøse fantasiene om endetiden og om den rollen både Jerusalem og jødene skal spille, er avgjørende for å forstå hvordan det iranske regimet ser krigen mot USA og Israel.

Irans regionale strategi etter 1979 kan derfor leses både som klassisk maktpolitikk og som realisering av den nevnte apokalyptiske fortellingen. Den ofte omtalte «sjia-halvmånen» fra Iran gjennom Irak og Syria til Libanon, er en geografisk realisering av ideen om at en sjia-ledet «motstandsakse» gradvis skal omringe Israel. IRGC har over mange år utviklet et nettverk av mektige militsgrupper i Irak, Syria, Libanon og Jemen.

Borgerkrigen i Syria 2011-2024 var viktig for Iran, som støttet Asads regime. Bare ved at Asad beholdt makten, kunne Iran fortsette sin strategi med å omringe Israel. At borgerkrigen kostet hundretusenvise av menneskeliv var likegyldig for Iran. Israel var hele tiden aktive ved å ødelegge deler av Irans militære infrastruktur i Syria gjennom stadige luftangrep, ved å redusere våpenstrømmen til Hezbollah, som deltok i borgerkrigen på Asads side, og ved drepe IRGC-offiserer. Etter at Asads regime i Syria falt sent i 2024, mistet Iran en viktig støttespiller i den større strategien i Midtøsten.

I dette verdensbildet var Hamas' angrep på Israel 7. oktober 2023 en kjærkommen støtte til prosessen som skal lede mot ødeleggelse av Israel. Fra det iranske regimets perspektiv er både palestinere og israelere brikker i en større, kosmisk kamp mellom godt og ondt.

Sekulær politisk tenkning og misforståelser

Norsk utenrikspolitikk tar ikke inn over seg at sentrale elementer i Irans ledelse ser på politikk med apokalyptiske briller og dermed ikke befinner seg i samme politiske univers som oss. Et eksempel: I debatt på Stortinget 18. desember 2023 sa Norges utenriksminister Espen Barth-Eide:

«Det er en ganske bred oppfatning blant dem som kjenner regionen godt, ikke minst mine kolleger i nabolandene, om at får man til en troverdig prosess mot en tostatsløsning, legitime palestinske myndigheter, vil oppslutningen om grupper som Hamas, Houthier, Hizbollah og andre svekkes kraftig.»

Barth-Eide hevdet altså at disse gruppene ville mistet sin støtte blant palestinere, libanesere, irakere, syrere og jemenitter, og at man dermed ville fått fred i regionen, bare det fantes en troverdig prosess mot tostatsløsning. Det er feil. Det er ingen mulighet for at det iranske regimet ville ønsket fred og ville bedt sine militser i regionen legge ned våpnene dersom palestinerne fikk en egen stat. Fra perspektivet til Khamenei inngår gruppene i en motstandsakse mot USA og Israel, som har strategisk og teologisk betydning.

Den amerikanske tilnærmingen til Iran under Obama-administrasjonen, særlig i forbindelse med atomavtalen (JCPOA), bygget også på en antagelse om at det iranske regimet opptrer som en rasjonell aktør som balanserer kostnader og gevinster i tradisjonell forstand. I dette bildet antok man at det iranske regimet ønsket økonomisk integrasjon og regional stabilitet. Man trodde regimet

kunne akseptere begrensninger på atomprogrammet mot passende insentiver. Obamas tilnærming var, ifølge flere seriøse analyser, ganske naiv og nødt til å ende med fiasko. Det er fristende for mange å gi Trump all skylden for at avtalen brøt sammen, men det er mer rimelig å si at den aldri egentlig fungerte.¹⁰

Spørsmålet er om det er fruktbart å behandle et regime som har institusjonalisert en ekstrem religiøs frelseslære som en vanlig, rasjonell stat. Vesten undervurderer religiøse og ideologiske drivkrefter.

Hva hvis Iran «vinner»?¹¹

Dersom Iran – i egne øyne – skulle komme ut av en større konfrontasjon med USA og Israel som «vinner», vil dette ha en ideologisk og teologisk effekt på regimets lederskap. «Seier» behøver ikke bety militær dominans, men kan innebære at regimet overlever militært press, at Israel påføres strategisk skade eller politisk isolasjon, og at USA reduserer sin langsiktige tilstedeværelse i regionen. I et system der lederen forstås som mahdiens stedfortreder, kan dette tolkes som en historisk bekreftelse de religiøse fantasiene som regimet bygger på. Konsekvensene kan være ytterligere delegitimering av reformister og pragmatikere i det iranske politiske systemet.

Etter tidligere kriser der regimet har overlevd, som etter «12-dagers krigen» med Israel i juni 2025, har hardlinere marginalisert moderate krefter ytterligere. En symbolsk «seier» mot USA og Israel i 2026 vil gi mer kraft til slike prosesser og kan gjøre det umulig å gjenopplive debatter om reform innenfra.

På regionalt nivå vil en iransk seier mot USA og Israel styrke den apokalyptiske fortellingen i Irans nettverk av væpnede grupper. For sjia-militser i Irak, Syria, Libanon og Jemen vil dette gi en opplevelse av eskatologisk og historisk mening. Deres offervilje og lojalitet vil styrkes. Det vil kunne føre til økt rekruttering, mer radikal retorikk og mindre vilje til å akseptere staters forsøk på å demobilisere eller integrere dem. Den libanesiske statens forsøk på å avvæpne Hizbollah vil f.eks. bli vanskeligere enn den allerede er.

Samtidig kan jihadistiske miljøer i sunni-islam lese en slik utvikling inn i sine egne endetidsfortellinger, der både sjia-aksen og Vesten ofte fremstilles som kosmiske fiender. Resultatet kan bli en økning i makten til terrorgrupper og militser i land som Irak og Syria. Alt dette gjør at det som i Teheran leses som en «seier» fort kan gi næring til permanent krig, svakere stater, mer sekterisme og mindre rom for sekulære og demokratiske krefter.

For Israel vil en iransk seier innebære at man står overfor motstandere som ser konfrontasjonen i ekstreme religiøse rammer, og som kan akseptere høyere nivåer av risiko og tap. Det vil trolig fremme israelsk vektlegging av nye forkjøpsangrep mot Iran og mot pro-iranske grupper.

For USA vil en slik utvikling svekke tillit til Washington som troverdig sikkerhetsgarantist for regionale allierte. En symbolsk amerikanske tilbaketrekning etter konfrontasjon med Iran vil

akselerere denne trenden og åpne for nye strategiske samarbeidsformer der autoritære stater får større handlingsrom.

Uansett hva man mener om hvordan krigen ble startet, bør både Norge og andre europeiske land gjøre det de kan for å støtte opp politikk som sannsynliggjør et klart og tydelig tap for det iranske regimet.

Oppsummering

Dette notatet har fokusert på de ekstreme messianistiske ideene som er viktige for sentrale personer og miljøer i det iranske regimet. Messianistiske ideer har hatt en rolle i sjia-islam til alle tider, men fikk en helt ny og radikal politisk rolle etter den islamske revolusjonen i 1979. Med presidentskapet til Mahmoud Ahmadinejad fra 2005 ble de religiøse fantasiene enda mer sentrale i politikken. Han ville føre Iran gjennom en ny islamsk revolusjon, og så på forholdet til Israel og USA i en apokalyptisk ramme. Disse ideene er på ingen måte representative for det iranske folket generelt, men de hadde stor betydning for Ali Khamenei, som var landets øverste leder fra 1989 til 2026, og kretsen rundt ham, som i deler av revolusjonsgarden. Det betyr ikke at religiøse og messianistiske ideer nødvendigvis er viktigere enn andre hensyn for regimet som helhet. Rene økonomiske interesser har f.eks. åpenbart en avgjørende rolle i forklaringen av politikk både hjemme og utenfor landets grenser. Men de radikale religiøse ideene er reelle, og de er ofte oversett eller misforstått av vestlige ledere i forholdet til Iran.

Civita er en liberal tankesmie, som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Den enkeltes publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemeldinger, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på torkel@civita.no eller civita@civita.no

Noter

- 1 En norsk introduksjon til sjia-islam kan leses i denne boka: Vogt, Kari (2005) *Islam – tradisjon, fundamentalisme og reform*. Oslo: Cappelen, se kapittel 4, fra s. 185. Fra s. 202 behandles teorien om *mahdien*.
- 2 Mahdavi, Mojtaba, «The *Velayat-e Faqih*: Basis, Power and Longevity» i Mehran Kamrava (ed.), *The Sacred Republic: Power and Institutions in Iran* (2023; online: Oxford Academic, 22 Feb. 2024), <https://doi.org/10.1093/oso/9780197747711.003.0005>
- 3 Ünal, Yusuf (2016) «Sayyid Qutb in Iran: Translating the Islamist Ideologue in the Islamic Republic» *Journal of Islamic and Muslim Studies*, (November 2016) Vol. 1, No. 2, s. 35–60
- 4 Mehdi Khalaji “Apocalyptic Politics: On the Rationality of Iranian Policy,” The Washington Institute for Near East Policy, January 2008 <https://tinyurl.com/2p9zjz74>, s. 24-25.
- 5 Ansari, A. M. (2007). «The Ahmadinejad Presidency: Image and Foreign Policy» *The Adelphi Papers*, 47(393), kapittel 3, s. 41–65.
- 6 Ansari, *ibid.*, s. 44.
- 7 Mehdi Khalaji, *ibid.*, s. 30-31.
- 8 Sadeghi, F. (2023). «The Murshids and the Messiahs: popular Messianism as a grassroots political movement in contemporary Iran» *Politics, Religion & Ideology*, 24(1), 50–73.
- 9 Small, Thomas og Deen, Aimen (2026) «Who is Iran’s new supreme leader and what does he believe?» Podcast ugitt 10. mars 2026. Se f.eks.: <https://tinyurl.com/38h853ue>. De svarte flaggene fra Khorasan er for øvrig viktig også i visse sunni-islamske ekstremistiske verdensbilder, som hos Den islamske staten (IS).
- 10 Se f.eks. et nylig utgitt sammendrag av hele denne historien her: The Editorial Board «The Real Nuclear History of Iran» *Wall Street Journal*, 15. mars 2026. (<https://tinyurl.com/mewpk743>) En lengre undersøkelse er f.eks. denne: Jamil N. Jaffer (2019) «Elements of Its Own Demise: Key Flaws in the Obama Administration’s Domestic Approach to the Iran Nuclear Agreement», *Case Western Reserve Journal of International Law*, 51 nr. 1, s. 77–103.
- 11 Deler av analysen her om konflikten mellom Iran og Israel bygger på publikasjoner av Ali Ansari, som er professor ved St Andrew’s University. Mange av artiklene hans er samlet her: <https://www.cfg.cam.ac.uk/about/people/professor-ali-ansari/>.